

KANSAKUNNAN TAIPALEITA

MAUNO JOKIPII

Uusien katsomusten yleisesitys

Prof. Mauno Jokipii arvioi Petri Karosen Ruotsin ja Suomen yhteishistoriaa käsittelevän teoksen *Pohjoinen suurvalta*.¹

■ *Petri Karonen* suunnistaa voimakkaasti ennen kokeilemattomille urille uudessa suuressa teoksessaan *Pohjoinen suurvalta*, jossa hänellä esipuheen mukaan samalla kertaa on useita tavoitteita. Yliopistokursseissa on tiettävästi luettu eri teoksista Suomen historian ja Ruotsin historian kurssit 1521–1809. Kun viime aikoina kuitenkin on tieteen puolella voimakkaasti korostettu, että Suomi on vielä tällöin osa Ruotsia, mutta sellainen osa, jonka sisäisestä yhteenkuuluvuudesta oli selviä näyttöjä, Karonen kirjoittaa nyt – ensimmäisenä suomalaiselta puolelta – kurssikirjaksi (”käsikirjaksi”) Ruotsin ja Suomen yhteishistorian. Kokeilu selvästi onnistuu, ja aluemäärittely Ruotsi ja Suomi on kuvattavan ajankin kannalta sekä iskevä että täsmällinen. Esitettyihin hyviin todisteluihin haluaisin lisätä vuoden 1636 purjehdussäännön maininnan Tukholmasta Ruotsin pääkaupunkina ja Turusta Suomen pääkaupunkina (kohta VI). Siis rinnakkain, mitä ei sovi unohtaa. – Ruotsin ns.

voittomaat (meillä Käkisalmen lääni) on teoksessa tietoisesti jätetty sivummalle.

Tekijä asettuu johdannossa selkeästi valtiokeskeiselle kannalle ja katsoo, että se sitoo esityksen eri puolet kokonaisuudeksi. Hän on tietoinen vastarinnasta, jonka tulee kohtaamaan ”historia alhaalta” -liikkeen taholta, joka niin innokkaasti on kaatamassa ”suuria kertomuksia”. Karonen huomauttaa, ettei silti ”liidellä ainoastaan makrotason yläilmoissa tai kuvata pelkästään poliittisia tapahtumia”. Näin tosiaan on laita. Teoksen koko dispositio on pikemminkin voimakkaasti valtio-opillinen ja kuvaa nämä tärkeät asiat niin hyvin, että kirjaa käyttämällä päästään tältä kaudelta myös irti sen alan erillisestä kurssikirjasta. Tavanomaisen poliittisen historian pitsimäiset yksityiskohdat kirjoittaja on harvinaisella johdonmukaisuudella ja taidolla kokonaan välttänyt. Sotavuodet sekä suurimmat voitot ja tappiot on liitteessä kyllä kirjattu. Tuloksena on linjakas ja probleemikeskeinen kokonaisesitys.

Pienen jatkokeskustelun käsitteiden määrittelystä vaatii Karosen raju väite ”Ruotsi ei ollut valtio ennen Kustaa Vaasan valtaantuloa 1521” (s. 20). Olisi pitänyt tarkemmin määritellä, miltä kannalta. Olemme toki kaikki yksimielisiä, että uudella ajalla valtiosta kehittyi virkamiesvaltio. 1980-luvulla puhuttiin mielellään mahtivaltiosta (Odensen 19. pohjoismainen historioitsijakongressi: *Maktstaten i Norden* 1984) tai sotilasvaltiosta tärkeimmän virkakunnan mukaan (Sven A. Nilsson 1984). Englantilainen Perry Andersson puhuu moniselitteisesti absoluuttisesta valtiosta (engl. 1978, ruotsiksi 1987). Mutta se ei merkitse, ettei keskiajal-

1. *Petri Karonen*, *Pohjoinen suurvalta*. Ruotsi ja Suomi 1521–1809. WSOY, Juva 1999. Siv. 533, runsaasti karttoja, taulukoita, kaavioita ja kuvia.

la ollut valtiota. Kun Ruotsissa tällöin kuninkaan lisäksi oli valtion rajat, yhteinen laki, korkeat yhteisvirat (jaarli, marski, drotsi, kansleri) ja edustuslaitos (valtaneuvosto), valtion tuntomerkit täyttyvät sekä historioitsijoiden että valtio-oppineiden mielestä. Muistutan, että kaikissa maamme yliopistoissa oli vielä aivan äskettäin kurssikirjana Heinrich Mitteis'n klassikkoteos *Die Staat des hohen Mittelalters* (painos vielä 1962). Tarvitaan sosiologeja, jos keskiajan valtio julistetaan viralta, kuten tässä yhteydessä mainitut Charles Tilly tai Immanuel Wallerstein. Heilläkin on tietysti ansionsa, kuten keskusta ja periferia -näkökannan tuomat mielenkiintoiset lisät keskusteluun tai veronkannon ja talouden kehityksen vaikutus uuden ajan virkamiesvaltion muodostamiseen. Kokonaisuutena yllä oleva teesi kuitenkin – sine ira et studio – ampuu yli.

Havainnollisin kartoin, diagrammein ja tilastoin kirjoittaja seuraa Ruotsin alue- ja väestökehitystä. Tuore huomautus on mm., kuinka väkirikkaiden etelän maakuntien liittäminen 1600-luvun puolivälissä Ruotsiin vähensi Suomen väestön prosenttiosuutta valtakunnassa. Suomessa huomiota kiinnitetään Pohjanmaan ja Savon muita alueita nopeampaan väestön nousuun 1700-luvulla, jolla on jo selittävää merkitystä moniin asioihin.

Karonen lähtee reformaatioajan esittelyyn ajatusmaailman yleisestä muuttumisesta luterilaisuuden levitessä ja niin sanotusta kolmen regimentin opista, jossa poliittinen valta kuuluu kuninkaalle ja hengellinenkin johto oli hänelle alistettu. Kansainvälisen henkisen vallan, paavin, syrjäyttäminen ansaitisi ehkä vähän lisää huomiota, niin radikaalia se aikanaan oli, vaikka onnistui. (Esim. Simo Heininen, teoksessa *Kirkko ja politiikka* 1990.) Kapinat Kustaa Vaasaa vastaan leimataan etelän reaktioiksi, ei pohjoisen taikka Suomen. Kuningas kehittyi saksalaiskauden kautta hallintoreformeillaan huomattavaksi kotimaiseksi uudistajaksi. Mielenkiintoinen on oikeushistorian alalla kunnostautuneen kirjoittajan selkeä käsitys, että Ruotsin laki oli aikaansa nähden hyvin lempeä. Positiivisena piirteenä teoksessa on paikallishallinnon ja oikeuslaitoksen

voimakas esitykseen mukaan ottaminen rikkollisuuden analysointia myöten. Neljän säädyn esittelyssä herättää huomiota, että Suomen aateli 1600 muodosti lähes puolet koko Ruotsin aatelista; alemman sotilasaahtelin luku rajamaassa nousi korkeaksi. – On aihetta yhtyä ajatukseen, että valtiopäivien valta nousi 1500-luvun mittaani; ainaisia sotia varten tarvittiin veroja, jotka valtiopäivien kautta saatiin. Mutta liioittelun puolelle menee, että ”todellinen valtiopäivätoiminta alkoi Kustaa Vaasan kuolinvuoteelta”, siis 1560 (s. 59).

Suomen suuremman itsenäisyyden 25-vuotisen sodan aikana Karonen selittää neutraalisti ”sota-ajan vaatimuksista nousseena käytännön ratkaisuna”. Hän ei ota kantaa Renvallin ajatukseen, että Suomen johtomiehillä jo Juhana-herttuan aikana olisi ollut idänpoliittisia ajatuksia, jotka sitten jatkuivat Juhana kuninkaan niin tavattomalla johdonmukaisuudella itärajaista käymien sotien 1570–95 aikana. Jo tulosten vuoksi täytynee ajatella, että suomalaissyntyisellä rintamaupseeristolla, jonka johdolla näitä lakkaamattomia raskaita taisteluita vuodesta toiseen käytiin, oli positiivinen kanta asiaan. Innokkaimmin tätä on vastustanut Erik Anttoni: Suomen aatelisten kannat tulkitaan vain rojalismiksi ja uskollisuudeksi vannottulle valalle eikä myönnetä heillä olleen idänpoliittisia ajatuksia. Myös Karonen pitää sellaisia epätodennäköisinä. Miksi?

Kriisien kuvausta

Muuan Karosen teoksen mielenkiintoisimpia kohtia on kompromissin yrittäminen 1590-luvun kriisistä. Tutkijat Yrjö Koskisesta (1877) Sommarströmiin (1935) ja Armas Luukkoon (1950) ovat katsoneet Kaarle-herttuan kiihotuksen – siis politiikan – nuijasodan tärkeäksi taustasyysiksi. Pentti Renvall katsoi 1945, että köyhät talonpojat eivät primitiivisyytensä vuoksi ymmärtäneet Flemingin rauhan jo tultua jatkamaa rajankäynnin varmistuspolitiikkaa, vaan ryhtyivät kapinaan. Uudempi yksityiskohtatutkimus on monin paikoin osoittanut nuijapäälliköt seutunsa valistuneiksi ja varakkaiksi johtajiksi, joten tämä näkökanta on kumoutunut. Heikki Ylikangas on sen sijaan yrit-

tänyt – kehittäen Anthonin ajatuksia aatelin ja kansan silloisesta vastakohtasta Suomessa – selittää koko nuijasodan sosiaalisesti, nälkäkapinana sekä aatelin ja virkamiehien siron tuloksena (1977 ja neljäs painos 1997). Selityksen vaikeus on, ettei ydinalueilla Pohjanmaalla ja Pohjois-Savossa ollut ollenkaan aatelisia tai edes kaupunkikeja porvareineen. Sääty-yhteiskunta oli vasta muotoutumassa (VPJ 1617). Ketä vastaan siis oikein kapinoitiin? Papistohan oli yleisesti kansalle myönteellinen, Laukaan tapauksessa se jopa lähti mukaan.

Karosen selitys on klassisen poliittinen: Kaarle-herttuan ja Sigismundin taistelu Ruotsissa, jossa aateli ei vain Kaarle-herttuan diktatuurin pelossa vaan ennemminkin muistaen valaansa jäi kuninkaalle uskolliseksi. Meillä Klaus Flemingin, ”varakuninkaan” ympärillä oleva piiri oli samaa mieltä, kuten Turun aateliskokous 1596 osoittaa. Pohjanmaan talonpoikien Kaarle-herttualta 1594 alkaen saamat linnaleirivapaudet taas innostivat heitä eniten kapinoitiin. Karonen siis katsoo poliittiset syyt ja maankolkan ”laittoman ja epäkristillisen” hallinnon nuijasodan syyksi, mutta jättää Ylikankaan korostukset varsinaisesta sääty-pohjaisesta kapinasta sikseen. Lisäksi Karonen korostaa teokraattisen käsityksen kuninkaan vallasta, joka oli suoraan Jumalalta, saaneet tradition voimalla jalansijaa (s. 117). Vaikka näitä käsityksiä levisi jo varhain Melanchtonin kautta ja esim. Haffnerin koulukirjoissa 1500-luvun lopulla, kirkkohistoria näyttää dateeraavan ne voittopuolisesti vasta 1680-luvulle (Murtorinne; Suomen kirkon historia 2, 1991). Pitäisi kai todistella niiden levikkiä 1500-luvulla ja Länsi-Suomessa.

Politiikan kuvauksen loppuksi kirjoittaja haluaa harkita, miksi hyökkäävää ulkopolitiikkaa oikein ryhdyttiin Ruotsissa harjoittamaan. Ensin hän korostaa valloituspolitiikan puolustuksellista merkitystä ja sitä, että vastustajan annettiin aloittaa sodat. Valtion taloudelliset edut olivat luonnollisesti mukana, mutta eivät idänpolitiikassakaan ensisijaisina. Ennen oli muodikasta väittää, että aateli hyötyi eniten valloituksista, mutta kirjoittaja on teesiä vastaan. Aatelissa oli

runsaasti rauhanmiehiäkin, eivätkä säädyn maan raja-alueilla sijaitsevat suurläänitykset, jotka ensinnä joutuisivat sodan jalkoihin, tehneet aatelialueita aggressiiviseksi. Yleinen turvallisuuspolitiikka vaikuttaa sittenkin 1500-luvulla talousmotiivia tärkeämmältä.

Ruotsin jako keskeisiin viljamaakuntiin sekä perifeerisiin karja-alueisiin ja Bergslagenin kaivosalueeseen (tärkein vientiala) on perusteltu. Suomen osalta alaviitteisiin odotaisi Luukon karjakarttoja ja Soinisen (1980) viljelykarttoja. Jälkimmäisistä näkyisi, että kyllä Suomessakin esiintyi yksivuoroviljelyä Rovaniemen pohjoispuolella. Sotien seuraukset esitetään maltillisesti, autoitumisella kiihkoilematta. Omien tutkimusten perusteella havaitaan reaali-palkkojen nousu (Nummela-Karonen 1993). – Tällä tavalla Ruotsin kehitys 90 vuodessa nykyaikaiseksi, keskitetyksi valtioksi tulee vakuuttavasti todistelluksi.

Vallankäyttöä

Suurvalta-ajan (noin 1620–1720) esitys alkaa mielenkiintoisella pohdinnalla, kuinka em. uskonnollisesta kolmen regimentin opista päädytäänkin maalliseen neljän säädyn oppiin. Karonen on vetänyt esille Schering Rosenhanen, aikansa tunnetun taloustieteellisen kirjoittajan, valtio-opillisessa teoksessa ”Hortus regius” esitetyn kaavakuvan (s. 164), jossa kuninkaan kruunun alaisessa temppelissä on neljän säädyn symbolit asteittain laajenevina kerroksina. (Rosenhanen liittää Suomeen se, että hän oli Kalajoen-Ikalaporin vapaaherra; vaikka läänitys peruutettiin, titteli jäi suvun käyttöön.)

Ilmeistä on, että nelisäätyjako sai lain suomaa vahvistusta vuoden 1617 valtiopäiväjärjestyksestä; vaikka siinä suosittu säätyjen yhteisistunto jäi harvinaiseksi, itse tosiasiaa Euroopassa ainutlaatuisesta neljästä säädyistä laki varmaan korosti. Karonen havaitsee Ruotsin valtiopäivät kenties vahvimiksi koko Euroopassa. Karonen tuo esille Ruotsin viime aikojen tutkimuksissa korostuneet ns. klienttisuhteet, joista meillä ei vielä ole ehditty puhua. Hän on varmaan oikeassa, kun hän arvelee niiden lisänneen Suomeen lähetetyn ummikkoruotsalaisen virkamiehien määrää. Papiston menestyk-

sen koululaitoksen muovailemisessa ja yleisen kirkollisministeriön torjumisessa hän noteeraa hyvin. Suurten seurakuntien joskus lähes väkivaltaiset jakamiset (hyviä esimerkkejä saisi Keski-Suomesta) sekä kappalaislaitoksen kehittäminen olisi ollut aiheellista mainita keinona levittää kirkon kontrollia laajalle maaseudulle. Kaupunkien perustamisessa kirjoittaja voi nojata laajaan kotimaiseenkin kirjallisuuteen ja rautateollisuuden nousussa kuparinjalostuksen ohi sekä ruotsalaisiin että suomalaisiin teoksiin.

Virastokoneiston kasvu, joka esitetään Kristiinan aateloitien perustana, on vielä melko muodollinen syy läänityspolitiikalle; useimmille uusille vapaaherroille ja kreiveille kruunu oli niin runsaasti velassa, ettei siitä ole syytä vaieta. Uudempi tutkimus osoittaa, että Kristiina pyrki innokkaasti ”rauhanruhtinaaksi” aatelisten tavoittelemien suurempien korvausten kustannuksellakin. Westfalenin rauha aiheutti palkkarästeistä johtuvan reaalisen ”rauhankriisin”, jonka Kristiina ratkaisi läänityksiä antamalla. Se on ilmeisesti tärkeämpi syy läänityspolitiikkaan kuin komistelun halu (jota vielä Robertskin vanhanaikaisesti väittää).

Ruotsin 1600-luvun tavattomasti tutkituun ulkopolitiikkaan olisi yleisesityksessä vaara sotkeutua, mutta tekijä on sen pääasioihin keskittyen taitavasti välttänyt. Karonen kysyy kohti käyvästi, oliko Westfalenin rauha Ruotsille Pyrrhoksen voitto, ja vastaa myöntävästi, koska se pakotti Ruotsin siitä pitäen osallistumaan Keski-Euroopan selkkauksiin.

Miksi Ruotsista tuli suurvalta? Kirjoittaja ei usko naapureiden heikkouden tilapäisyyteen, koska sekä Puola että Tanska olivat jatkuvassa alamäessä etenkin taloudellisesti. Ranskan apua hän sanoo liioitellun, mikä on ilmeistä, koska säännöllisiä suuria apurahoja puristettiin suojelun tekosyillä myös Saksan pikkuvaltioilta. Metall- ja aseellisuus auttoi Ruotsia maailmanmarkkinoilla, mm. luotot järjestyivät helpommin. Ruotsin kuninkaalla ei ollut vaivoinaan suurten kaupunkien ja vahvan aatelin vastarintaa, koska maan kaupungit olivat pieniä ja mukautuvia ja aateli sittenkin vähälukuinen ja

myötäsukainen. Väitteen aatelin vähälukuisuudesta Karonen pohjaa Perry Andersonin vertailevaan ”Den absoluta statens utveckling” -teokseen (ruots 1987). Ruotsin virastokoneisto oli tunnetusti korkeatasoinen, ja siitä otettiin eri suunnilla mallia. Koska Venäjän suunta onnistuttiin rauhoittamaan jo ekspansion alkuvaiheessa 1617, Itämerelle ei jäänyt yhtään kovin vahvaa kilpailijaa. Gleten teoksen mukaan (1993) Ruotsin sotalaivasto oli 1600-luvun puolivälissä Englannin jälkeen maailman suurin! Monet syyt yhdessä aiheuttivat siis Ruotsin nousun suurvallaksi.

Brahen lausunto Suomesta ”huonosti hoidettuna ulkokartanona” kuuluu yhtenäistämispropagandaan: sellaiset asiat Suomessa, jotka eivät olleet täsmällisesti Ruotsin kaltaisia, laskettiin epäkohdiksi. Suomeen nimitettiin 1600-luvulla useita kenraalikuvernöörejä, niin kuin voittomaihin, yhtenäistämispolitiikkaa harjoittamaan. Tuloksiakin syntyi, kuten Erkki Lehtinen on osoittanut. Rothoviuksesta lähtien piispat palauttivat kirkollista kuria sekä pappien että kansan keskuuteen – tosin piispan- ja rovastintarkastuksilla oli jo keskiaikaiset juuret, kuten ”Sinisen sarjan” piispan- ja rovastinkäräjien pöytäkirjoista 1540-luvulta näkyy. Lainsäädäntöön lisättiin Kaarle IX:n toimesta Mooseksen lain ankarat rangaistukset 1608. Hovioikeus vuodelta 1623 yhtenäisti lainkäyttöä. Kaupunkien kurinpalautus näkyi niiden ankarissa privilegioissa ja purjehdussäännöissä, jotka suosivat vain tapulikaupunkia sekä kaupunkien suuria ammattikuntia.

Ansaisisi sanoa, että pienten kaupunkien harvat mestarit kuuluivat usein isompien kaupunkien ammattikuntiin, joten käsityöläisten organisointi ulottui kaikkialle. Pohjoisimmalla kaupungittomalla alueella sallittiin käytännössä myös maakauppiaat – kuten Luukko on Pohjanmaalta osoittanut. Tässä Norrlanti, Pohjois-Karjala (josta Katajala 1994) sekä Vienan Karjala olivat Suomen Lapin kaltaisia; Kemin ja Tornion ”riikkaat pirkkalaiset” olivat tällaisen alueen tyyppillinen ilmiö. Ylin säätykin kärsi Suomen yhtenäistämisestä osansa neljänneksen peruutuksen ja ison reduktion kautta.

Suomen historiassa on ennen puhuttu ”kahdesta Suomesta” – kehittyneestä rannikosta ja primitiivisestä sisämaasta. Sitä vastaan Karonen nostaa tunnuksen ”kolme Suomea”. Hän jakaa maan niin kuin sen ajan hallintokin Turun, Viipurin ja Pohjanmaan alueisiin ja todistelee tutkimustuloksien, että talousaluejako tosiaan noudatti tätä kaavaa. Pohjanmaa on siten Suomen kolmas pääalue esim. kylvöjen, karjan, laivanrakennuksen, tervanpolton, sahojen ja väestönlisäyksen punnuksilla. Myös Pohjanmaa kuului näin taloudelliseen ”keskustaan” – vain Järvi-Suomen kaskialue ja aivan itäisin Suomi jäi todelliseksi periferiaksi. – Rannikkojen merkityksen nousu sisämaan suhteen näyttää rintamaillakin kuuluvan 1600-luvun kehitykseen. Olen massiivisen talousaineuksen avulla todistellut sitä Satakunnan osalta teoksessa Satakunnan historia IV (1974). Pohjanmaallahan jokisuiden johtosema on ollut vanhastaan sekä tunnettu että ilmeinen.

Karoliinien itsevaltius

Karoliinisen itsevaltiuden (1680–1718) reformeista korostetaan siirtymistä tarkkaan budjettiin ruotu- ja määräjakoislaitoksen myötä, valtionhallinnon yleistä byrokratisoitumista ja Tanskalta vallattujen alueiden yhtenäistämistä, joka häikäilemättömästi ja onnistuneesti toteutettiin. Karonen huomauttaa Renvalliin yhtyen, että iso- ja pikkuviha säästivät Suomen siltä!

Miksi Ruotsin suurvalta-asema romahti? Taustateoksena Karosella on nyt Paul Kennedyn teos suurvaltojen noususta ja tuhosta (1989). Kuudesta yleisimmästä sortumisen syystä Ruotsiin sopii suoraan vain kaksi: Suuri valtakunta, pitkät rajat, liian monta vihollista sekä toisaalta yhtäjaksoinen sotiminen (Ruotsissa tosin katkelmallinen). Kun tekijä katsoo, että Ruotsissa ei käy kolmantena syynä vero- ja talouspolitiikan epäonnistuminen, hän tuijottaa liikaa budjetin tasapainoon ja uuden kuninkaanlinnan kellarissa säilytettyyn ”aarteeseen”, joka kerättiin verojen ylijäämistä. Jo Eli Heckscher suuressa teoksessaan Ruotsin taloudesta (1936, 2. osa s. 288) on sitä mieltä, ettei tällainen staattinen talousmalli reaalisesti

varmistanut sotataloutta, vaan aarre kului muutamassa kuukaudessa loppuun. Tämänkin jälkeen jää kolme sortumissyytä, jotka eivät Ruotsissa toteutuneet: palkka-armeija (Ruotsissa pääasiassa oma), hajanaisuus ja partikularismi (Ruotsi oli yhtenäinen) ja huonosti toimiva hallinto (Ruotsissa hallinto toimi hyvin). Mikä sitten aiheutti Ruotsin katastrofin? Karonen viittaa päävastustajien, Tanskan ja Venäjän, jo parantaneen hallintolaitostaan. Ruotsissa Kaarle XII:n pienen kenttäkanslian ja Tukholman valta-neuvoston heikko koordinaatio heikensi maan diplomatian tehoa. Ruotsi kesti siitä huolimatta ulkoista painetta ihmeen kauan, lähes 20 vuotta, ennen kuin vähitellen väsyi ja sortui.

Karonen opponoi Ruotsin osalta Charles Tillyn teoksen (1990) teesiä, että ”pääomaköyhissä valtioissa keskeinen valtionrakennustapa perustui pakkoon”, joka saatiin aikaan armeijan avulla. Ruotsin armeija muodostui omista kansalaisista. Muutenkin yhdyn Karosen katsomuksiin, että säätyjen välit olivat täällä sentään kohtalaisen hyvät ja talonpojat, jotka valtiopäivillä voivat vaikuttaa yhteisiin päätöksiin, perimmiltään melko tyytyväisiä. Pakottamisen määrä ei ollut suuri.

Säätyvallan aika

Teoksen kolmas pääosa (1720–1809) koskee säätyvallan aikaa, ei siis tavanomaisesti vapauden aikaa, jolla nimellä otettiin kantaa edeltävään itsevaltiuteen, mutta sorruttiin muunlaisiin vapauden loukkauksiin, eikä hyödyn aikakautta, joka nimitys kohdistuu tosin harrastusten pääsuuntaan, mutta ei ole koko totuus. Karonen toteaa myös, ettei Ruotsi vielä tässä vaiheessa mitenkään menettänyt kansallista itsetuntoaan.

Kirjoittaja toteaa, että uskonnon rinnalle ja sijaan nousevat silloin uudet opit. Tiettyjen huipputiedemiesten kuten Pufendorfin suhteen näin on, mutta kuvaavaa kyllä, itse luku joutuu liikkumaan pääasiassa erilaisten herätysliikkeiden parissa ja wolffilaisen filosofian sovellutuksissa, jotka mahdollistivat luonnontieteiden nousun ilman välirikkoa teologiaan. Uskonnon väistymisen oli siten hyvin hidasta.

Kirjoittaja luettelee kyllä ulkomailla tunnetuimmat Turun yliopiston luonnontieteilijät, mutta yleissävy on miedompi kuin esim. Eino Kailan 1940 tai Martti Kerkkosen 1936 korostukset Turun yliopistosta taloustieteiden uranuurtajana ja luonnontieteiden kansainvälisenä tyyssijana valtakunnassa. Sven-Erik Åström on artikkelissaan Studentfrekvensen vid de svenska universitetens under 1700-talet (Tukholman Historisk Tidskrift 1949) havainnut, että yliopistojen yleensä laskevien oppilaslukujen joukossa Turun luvut ovat poikkeus. Åström laskee tämän Turun edistyvän porvarillisen miljöön seuraukseksi ja huomauttaa, että ”Suomen heräävä kansallistunne otti sen palvelukseensa tehostaessaan työtä maan kulttuurin ja talouden hyväksi”. Hän siis laskee Turun valtakunnan moderneimmaksi yliopistoksi, toisin kuin meikäläiset käsikirjat tai virallinen yliopistohistoria.

Kansallisten tieteiden nousu Porthaninkin osalta jää nyt vähälle, vaikka uushumanistinen puoli on hyvin esitetty. Olisiko viimeaikainen muoti Porthanin vähättelyssä (”tyypillinen ruotsalainen professori”) vaikuttanut muuten kriittiseen kirjoittajaan? Täytyyhän objektiivisesti todeta muun muassa, että juuri Porthan on tuonut ankaran lähdekritiikin suomalaiseen historiankirjoitukseen, eli ollut aikanaan huippumoderni tutkija, ei vain ahkera opettaja, josta hän nytkin saa oikeutettua tunnustusta.

Karosella on kiintoisa näkemys suomalaissyntyisestä kansliapresidentti Arvid Hornista (1720–38), myssy puolueen perustajasta ja ulkopoliittisesta tasapainoilijasta. Uudempi tutkimus ei hyväksy väitettä hattupuolueen miesten yleisestä nuoruudesta, vaan laskee, että kaksi kolmannelle heistä oli entisiä kaarlelaisia upseereita. Venäjän sekasorto vaikutti ajatuksiin, että maa olisi helposti lyötävissä, missä katkerasti erehdyttiin. Sotatappiokaan ei suistanut hattuja vallasta, jota he nauttivat vuoteen 1765 asti. Suomen jälleenrakennus, talousuudistukset sekä jättimäiset linnoitustyöt ja muut sotilasuudistukset osoittavat, että Ruotsi kyllä tosissaan pyrki säilyttämään Suomen yhteydessään.

Oliko Kustaa III:n vallankaappaus vält-

tämättömyys? Hallitusvallan liian suuri heikkous, joka oli viemässä Ruotsia jo Puolan tielle, alamaisten heikko oikeusturva (esim. säätyjen komissiot) sekä vieraiden valtojen puuttuminen lahjusten avulla Ruotsin politiikkaan saavat Karosen vastaamaan varovaisen myöntävästi. Alkuaikojen monet kotimaiset uudistukset toivat kuninkaalle suosiota, mutta oppositio nosti jo 1786 valtiopäivillä päätään. Se oli sodan siemen. Ns. Tollin suunnitelma oli viedä Ruotsin sotajoukko laivastolla yllättäen Pietarin luo. Sen esti tasapeli Suursaaren meritaistelussa 1788, joka yllättäen puuttuu teoksesta. Kuitenkin juuri se merkitsi ylvään valloitussoidan muuttumista kurjaksi Kymenlaakson rajasodaksi.

Karonen huomauttaa perustellusti, että Liikalan nootin ja Anjalan liiton miehistä vain pieni osa oli todistettavia itsenäisyysmiehiä. Vaikka tämä suomalaisten poliittinen juonittelu loppui katastrofiin, ansaitsi ehkä kuitenkin pohtia enemmän, minkä verran koko Suomessa ja eri aloilla kenties jo näkyi kansallisen kypsytymisen varhaisvaiheita. Tukholmalainen Jonas Nordin on artikkelissaan ”I broderlik samdräkt? Förhållandet Sverige-Finland under 1700-talet och Antony D. Smiths ethnie-begrepp” (Scandia 1998) pohtinut tätä. Smithin käsite ”ethnie” merkitsee kansallista yhteyttä eri viivahduksineen, ja Nordin ehdottaa sitä sovellettavaksi 1700-luvun Suomeen, koska tämä ei vielä ollut täysin kypsytynyt kansallisvaltio. – Kun nykyään olemme tavattoman arkoja sanomaan mitään nimenomaan kansallisesta menneisyydestämme, tässä saamme nyt naapurilta opetusta.

Karonen kuvaa ns. yhdistys- ja vakuuskirjaa, siis hallitusmuodon lisäystä 1789, vallankumoukseksi ylhäältä päin, koska se heikensi aatelisten asemaa ja nosti vastavasti alempia säätyjä, joista talonpojat nyt saivat ensimmäiset privilegionsa. Tuonnempana se tasoitti suuresti Ruotsin säätyristiriitoja ja edisti siten sisäisen rauhan säilymistä, kun muualla Euroopassa ajaututtiin vallankumouksiin. Kustaa III:lle se kuitenkin kävi kohtalokkaaksi, koska katkeroituneet aateliset raivasivat hänet poliittisella murhalla tieltään 1792.

Karonen pohtii vielä ns. Vanhan Suomen vaikutusta Suomen tuleviin kohtaloihin. Nämä alueet olivat kansainvälisen tavan mukaan saaneet 1721 ja 1743 säilyttää lakinsa ja oikeutensa. Venäläisten kokemukset alueen hallintolaitoksesta olivat niin hyvät, että yhtenäistäminen muun Venäjän kanssa 1784 jäi vain 13 vuoteen, jonka jälkeen siellä palattiin Ruotsin malliin. Alueen talonpojatkkaan eivät – myöhemmistä väitteistä huolimatta – koskaan menettäneet henkilökohtaista vapauttaan (Jyrki Paaskoski 1997). Toisaalta venäläisessä hallintolaitoksessa oli myös ruotsalaista perinnettä. Karonen kysyykin, eikö Vanhan Suomen asemalla ollut vaikutuksia koko Suomen kohtaloon 1809 jälkeen.

Karonen toteaa, ettei Ruotsin ja Suomen agraarisuus koko tänä aikakautena ollut pelkästään negatiivinen asia, niin kuin industrialismin harrastajat ovat pitkään ajatelleet, vaan keskeinen voimavara. Silmiinpistävän köyhiäkään ei oltu, koska 1700-luvun väliluku kasvoi ennätysmäiseen tahtiin. Vaikka kriisejä sattui, niiden keskellä saatiin 1620-luvulla aikaan yllättävän pysyvää sisäistä rakennustyötä. ”Rauhankriisistä” 1650-luvulla selvittiin muuta Eurooppaa vähemmällä. Ruotsin valtion varhaisessa kehittämisessä oltiin ”eurooppalaisen kehityksen eturintamassa”: kun Ruotsista puuttuivat liian vahva aateli ja liian suuret ja itsenäiset kaupungit, monarkit pystyivät ohjaamaan maansa kehitystä. Karoliininen itsevaltius ja 1700-luvun säätyvalta on nähtävä vain välinäytöksinä tällä linjalla. Tekijä korostaa tietoisesti harmonian ja rauhanomaisen kehityksen merkitystä sekä katsoo valtiopäivälaitoksen ja talonpoikien hyvän aseman vaikuttavan siihen. Yhteensä hän leimaa koko kuvaamansa aikakauden ”menestystarinaksi”.

Erityisen tunnustuksen Karonen ansaitsee intensiivisyydestä, jolla hän on perehtynyt uuteen ruotsalaiseen historialliseen kirjallisuuteen. Koska saman valtakunnan – Ruotsin ja Suomen – sisällä asiat ymmärrettävästi ovat myös asiallisemmin vertailtavissa kuin kaukaisempien valtakuntien kesken, näin saadaan opettavaisinta vertailuaineistoa myös puhtaasti kotimaista tutkimusta varten. Kirjallisuusluettelo, joka pienimmällä petiitilläkin painettuna vie 33 sivua, osoittaa, että Karonen lienee alan ruotsalaisen kirjallisuuden parhaita tuntijoita nuoren polven keskuudessa. Kun kansainvälisestä kirjallisuudesta käytetään tärkeitä suuntaa antavia teoksia riittävässä laajuudessa ja kotimainen historiallinen kirjallisuus on mallikelpoisesti pieniä artikkeleita myöten mukana, jos ne vaikuttavat käsiteltävään asiaan, totean kunnioituksella työmäärän, joka on uuden teoksen takana. Se vaikuttaa heti keskustelun tasoon: keveillä huitaisuilla tällaista teosta ei ole mahdollista sivuuttaa.

Hyvä teos houkuttelee aina jatkokeskusteluun myös yksityiskohdista, niin kuin minulle on edellä käynyt. Siksi haluan lopuksi todeta eräitä pääasioita. Karosen kautta taataan positiivinen sävy, jossa Ruotsin ja Suomen yhteisajan saavutukset nostetaan historian kurjuudella herkuttelun edelle sekä etsitään tasapainon ja sovinnon ilmiöitä liikkua yleistyneen ”kaikkien taistelu kaikkia vastaan” -teorian sijasta, tekee sympaattisen vaikutuksen. Kun teos johdattaa opiskelijoita ja asian harrastajia tietoisesti ja kriittisesti tärkeiden probleemien pohdiskeluun ja suurten linjojen etsintään, se liittyy saumattomasti historiankirjoituksen parhaisiin perinteisiin.